

Weiner Mihályné:

Beliczay Imre bábsütőforma-faragó mester

Beliczay Imre díszítő művészetünknek azok közé a szerény kis építői közé tartozik, akiknek tömegei századokon át csendben munkálkodtak népi és nemzeti díszítő kultúránk alapjainak megteremtésén. Sokáig senki nem kutatta azoknak a kis faragóknak, szövőknek, fazekasoknak a nevét és sorsát, akik a használati tárgyra irányuló szükségletet kielégítve, ismeretlenül és szerényen hozták létre a kompozíció és az ornamentika remekeit, nem is tudva, hogy mit tettek a kultúránkért, akiknek munkássága annak a közösségnek az ízlését fejezi ki, amelyből valók voltak. Így életük műve, mint személytelen, „nép művészet” él a tudatunkban és tiszteletünkben. Pedig falusi, városi kis mesterek között gyakori volt a fejlődőképes művészeti tehetség, aki lehetőségei szerint sokat tudott *adni* a társadalomnak. Ha a művész történetesen paraszt volt és ha megmaradt a paraszti életformában, szűk körszereztében kialakult formanyelv szellemében alkotott, ha azonban mesterséget tanult, vagy városi lakos volt, alkalmá volt fejlettebb területek új eszméit, új formáit megismerni. Termékének, a mindenütt kellendő használati tárgynak cseréje megismertette vele legalább is a szomszédos népek díszítő kultúráját. Ezekből is merített, saját ízlése szerint is tervezett és módosított, mikor azt a sajátos formakincset építette, melynek általános nemzeti jellege mögött hiba volna meg nem látni a kiemelkedő, újat alkotó egyént.

A vásárra kerülő s ezért mindig a legaktuálisabb érdeklődést kielégítő mézeskalácsforma-faragás sok népi tehetség kifejlődésének volt az alapja. A XVII-XVIII. Századi felvidéki, erdélyi, debreceni, soproni nagy művészi faragóközpontok mellett nem feledkezhetünk meg kisebb jelentőségű mesterekről: a marcali-i Szép Andrásról (szül. 1798), a keszthelyi Zitterbarth Leanderről (szül. 1815), a győri Zechmeister Pálról (szül. 1770 körül), a pesti Beliczay Imréről (szül. 1806, a békési Szikszay Sándorról (szül. 1884), akik ebben a sajátos művészeti ágban keresték a nép kedvét, tanították és tanultak tőle. Az említett mesterek valamennyien a magyarországi ütőfadaragás második, XIX. század eleji nagy felvirágzásának alakjai voltak, kiknek működésére – nagyszerű XVII-XVIII. századi elődeikkel szemben – a helyi és egyéni jellegzetességek irányába való fejlődés, a világi, polgári témák keresése, a nép érdeklődésének egyre fokozódó kielégítése jellemző.

Munkásságuk Magyarországon régi értékes hagyományokra támaszkodhatott. Faragott mézeskalácsforma első említései irodalmunkban ugyan csak a XVII. században fordulnak elő. (Számadaskönyv Bethlen Gábor fejedelem vásárlásairól, 1615-24. Az erdélyi fejedelem udvari főszakácsmesterének könyve a XVI. század végéről, mindkettőt Radvánszky Béla közli), s legrégebb fennmaradt tárgyi emlékeink is a XVI. századra tehetők – de a méznek és a viasznak ennél jóval régebbi jelentős szerepe kül- és belkereskedelmünkben, az adózás különféle nemeiben – sűrű és nyomatékos szereplésük hagyatéki leltárakban, periratokban, illetményszerződésekben, levelekben, emlékiratokban, sőt, méhészek említése középkori adományozólevelekben, méz, mézadó előfordulása XIII-XIV. századi helységnevekben arra mutatnak, hogy a méztől elválaszthatatlan mézeskalács közkedveltsége hazánk földjén az első említéseknel sokkal régebb keletű. „Mykor mezes báboth wyznek” idézet (OL UC 12/42) 1597-ből arra mutat, hogy a mézes süteményeknek már ekkor is gyakran lehetett figurális alakja. A rendszeresebb feljegyzéseket, mesternevek említését és tárgyi emlékeket azonban

csak az önálló céhek alakulásának és feljegyzéseinek köszönhetjük. Az első dokumentálható magyarországi mézeskalácsos céh (Pozsony, 1619) létrejöttét hamarosan más céhek alakulása követte, és kereteikben kivirult az ütőfafaragás első nagy fénykora egész Felső-Magyarországon, Sopronban, Erdélyben. Ennek a kornak a képét az előzőénél már tisztábbá teszi előttünk a számos céhírat, utalás, adat, név és többé-kevésbé jó állapotban fennmaradt faragás. (A kor tárgyi emlékeit „a 12. órában” Szalay Ágost gyűjtése mentette meg, gyűjteménye nagyrészt az Iparművészeti Múzeumban van.)

Azért választottuk tanulmányunk tárgyát ennek ellenére az ütőfafaragás második korszakából, a XIX. század első feléből, mert ekkor jelenik meg személyében is, névszerint is döntő erővel és tömegesen az egyéniség a díszítőművészetnek ezen a területén, és indít végső támadást az előző korszak díszítőművészetének kerete, a céhrendszer ellen. Ebben a korban differenciálódik az ütőfafaragás régebben általánosan egyházi és feudális jellegű művészete területek szerint, mely területek jellegzetességeit egy-egy kiemelkedő egyéniség látja meg és fejezi ki. Ekkor jelennek meg mézeskalácson egyes vidékeken a technika új vívmányai, másokon a népi figurák, nagyobb városokban a polgárok képei. Ilyen egyéniség volt a maga szerény területén Beliczay Imre is, és mint ilyennel foglalkozunk vele.

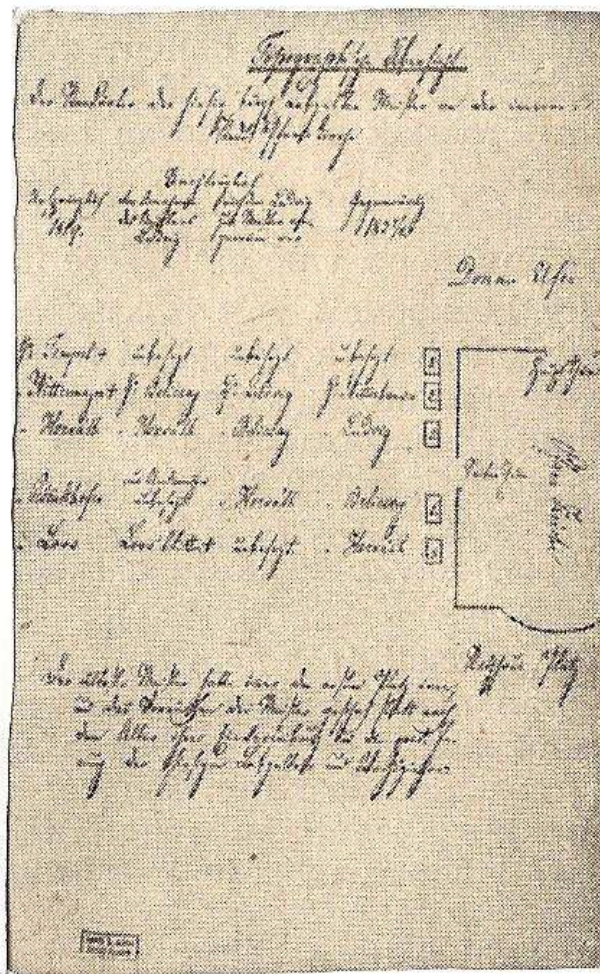
(Nagyjából ez volt a fejlődés menete a bennünket legközelebből érdeklő, velünk mézeskalács-területen, mind kereskedelem, mind szellemi hatás tekintetében erős kapcsolatban levő szomszédos német, orosz, osztrák, cseh, román, lengyel, szerb nyelvterületeken is, mint ezt irodalmi utalásokon kívül többek között a pozsonyi, kassai, besztercebányai, kolozsvári stb. múzeumokkal való levelező-tapasztalatcserénk eredményei is igazolják.)

A legtöbb fennmaradt okmányban döntő szerepet játszik a céhbeli mestereknek vásáron, búcsún való szereplése, később pedig vásár- és ünnepnapokon a templom előtti téren való elhelyezkedése, evvel kapcsolatos kötelességeik és jogaik (pl. a debreceni mézeskalácsosok céhszabályai 1713-ból, Magyar Gazdaságtörténeti Szemle 1901. OL. M. udv. Kancell. Osz. Conceptus Exped. 1721. No. 35. ex Julio, vagy: Heves Megyei L. T. B. CXXX. IV: a. 588. (1805) számú ügyirata, vagy Föv. Lt. Pest Város Lt. Rel. A.m. 6535. stb., stb.), hogy ez meggyőz bennünket arról, hogy e korban már mindinkább ezek lehettek a forgalomba hozatal legfontosabb módjai, az uradalmak és kisebb háztartások önellátása pedig egyre kisebb szerepet játszott. A XIX. században egyre inkább észrevehető a verseny erősödése ezen a területen is. A mézeskalács a vásáron megforduló, a templomból kijövő tömegek, tehát jóformán az egész társadalom ízlésének kívánt megfelelni, ahhoz kívánt szólni, ami valamennyiükben közös, ami az adott időpontban lehetőleg mindenki érdeklődését megragadja, s olyan nyelven kíván a társadalomhoz szólni, amit mindenki megért, ami mindenkinek tetszik és mindenkinek hízeleg.

A mézeskalácsos mesterek gyakran egyben méztermelők, viaszöntők, gyertyamártók is voltak, de jelen tanulmány csak magával a művészi formafaragó tevékenységükkel foglalkozik, amit különben ők maguk soha nem tekintettek elsődleges fontosságú tevékenységüknek.

A mézeskalács-ütőfafaragás nagy elterjedtségéhez az is hozzájárult, hogy végeredményben igen könnyen elsajátítható technika. A faragás menetét pontosan megírja Végh J.: „Mézesbábsütők faragása a Dunántúlon” (Néprajzi Múzeum értesítője, 1938), s a technika hasonlósága, régi leírásokkal (pl. Comenius) vagy régi képes ábrázolásokkal való összevetése (pl. Christoph Weigel: „Hauptstaende”, Nürnberg 1698) arra mutat, hogy ez időben nem sokat

változott, s más országokban is hasonlóképpen történhetett. A kiváló, pontos leírást csak avval a megállapítással egészíthetjük ki, hogy az ütőfák faragási technikája közeli rokona az ősrégi Kerbschnitzereinek, a favésésnek, rovátkolásnak, aminek gyakori megjelenési formája is geometrikus, néha primitív körzővel készült minta volt. Ebből ágazott el és nem az ennél későbbi plasztikus „forgácsoló”fifaragásból, a tényleges faszobrászatból. Egyeseket megtéveszt a negatív formaalakítás látszólag nehéz volta, azonban tévednek: a mélyítés, a vésés nem kíván sokkal fejlettebb térszemléletet, mint az egysíkban való rajzolás. Lényegesen könnyebb, mint a faszobrász munkája, aki tulajdonképpen eltávolítja a fafiguráról a felesleges anyagot, s a tömbben már látnia kell a leendő szobrot.



***A pesti bábsütőmesterek sátrainak a belvárosi plébániatemplom melletti elhelyezkedését
ábrázoló felterjesztés, 1819-1834.***

Bp. I. sz. Áll. Lt. Pesti Lt. 1838. Rel. A. n. 6535.

A technika tehát aránylag könnyű, ennek is köszönhető, hogy sokan űzték, elterjedt, a nép művészete lett. A sokrétűség nem a térbeliséget célozza, mint szobrászati domborműnél, hanem többnyire dekoratív célja van. Rendkívül finom lehet, de a síkban való látástól csak a maga „modoros” módján tér el, nem törekszik céltudatosan térben való látásra. Ez a technika azonban az egyszerű ritmusok, pikkelyek, négyzetek, csillagok, csigavonalak stb. ismétlődésével és sima részletekkel való váltogatásával a díszítésnek igen magas színvonalra emelésére is módot nyújt.

Azonban – bármilyen közkedvelt is volt századokon át társadalmunk összes rétegeiben a mézeskalács – a fafaragókat magukat, faragó művészetükben nem buzdította, nem tanította, nem bírálta soha senki. Nemhogy művészetnek nem tekintették a formafaragást, de mintha ők maguk is lenézték volna mesterségüknek ezt a részét (irataik ritkán emlékeznek meg róla). Püski Gyula kőszegi fafaragó mester szerint „ez volt télen a naplopómunka”. (Említi Lelkes István kézírata a szombathelyi Savaria Múzeumban.)

Ezt az elhanyagolt művészeti ágat nem táplálta más, mint három erős gyökérszála: ősrégi hagyományai (a magyar hagyományokon túl Magyarország földjén, különösen Szombathely környékén ókori emlékeit is megtalálták), a szomszédos népeknek, de különösen két hatalmas szomszédnak, a németnek és az oroszoknak szakadatlanul megtermékenyítő kapcsolata és hatása, és a társadalom állandóan megújuló és újjátásokra ösztönző szükséglete.

A társadalom igénye követelte a bábsütőmesterektől, akik egyes más népi művészeti ágaktól eltérően, általában árut készítettek, tehát mindig a legélénkebb, legújabb érdeklődést kellett kielégíteniük, hogy magyar ruhában ábrázolják a Habsburg-uralkodót, mikor végképp megérett az a követelés, hogy Magyarországnak magyar királya legyen. Ez követelte a szentek és királyok után a világi témákat, a nemesi, majd a polgári és paraszti figurák ábrázolását, ez kívánta a technika új vívmányait: a vasutat, a gőzhajót, az autót, ennek akaratát fejezte ki a koronánélküli címer, romantika utáni vágyódását a szív, a lovashusár és a betyár képe, de érdekes módon ugyanakkor a megszokás erejével a régi megszokott formának is követelte ugyanazon a darabon, s ezért élnek tovább gyakran az aktuális témájú mézeskalácson is, modern elemei mellett, barokk és középkori elemek. Az ütfafaragók művészeti nevelésben soha nem részesültek: ez a három tényező nevelte őket a maga képére, ők pedig munkájukban környezetük gondolatvilágának hű tükkrét adják.

Magyarország bővelkedik ütfafaragó-gócponokban, s mindegyiknek saját színe, jellegzetessége van. Bővelkedik ötletes, erőteljes tehetségű mesterekben, és amikor kis monográfiánk tárgyává éppen Beliczay Imrét választottuk, az vezetett, hogy korának és mesterségének tipikus alakja.

Életét nyomon követve, megismerjük a küszködő művész-vándorlegény, a cég önkényeskedései ellen kiálló fiatal mester, a nemzeti felszabadulásért, majd saját érvényesüléséért keményen harcoló, a magyar iparnak külföldön is dicsőséget hozó iparospolgár alakját. Művészetét boncolva: olyan egyéniség képe alakul ki, aki a népművészet friss hangját hozta magával a vidékről a városba, aki nemcsak szóban és írásban, de művészetében is magyarul beszélt olyan korban, mikor az uralkodó osztály zöme idegen kultúrában élt, s aki új hangot szólaltatott meg a fafaragásban, a kor típusát, a korakapitalizmus városi polgárát ábrázolva.

Fellépésekor a pesti bábsütőiparnak már volt bizonyos múltja. A pesti mézeskalácsos cég erőben, jelentőségében ugyan soha nem volt mérhető a pozsonyi, kassai, debreceni nagy mézeskalácsos céhekhez, sőt a budainál is fejletlenebb volt, de „Pest és Buda polgárjogot nyert lakosai” (Illyefalvi összeállítás) alapján megállapítható, hogy 1686 és 1848 között 16 mézeskalácsos-mester nyert polgárjogot Pesten. A legrégebb, névszerint is kinyomozható: Tempel Paul, aki „Felsburg in Österreich”-ből jött és 1695-ben lett pesti polgár. (A névvel levéltárainkban többször is találkozunk: 1768-ban Carolus Marian mézeskalácsos-legény Adalbertus és Antonius v. Tempelre hivatkozik, kiktől mesterségét tanulta, megemlíti, hogy ekkor még csak összesen két mester és egy segéd működött Pesten. Egy Tempel nevű mézeskalácsos még 1819-ben is élt.) A fent említett időszakban nagy volt az iparosok

bevándorlása külföldről. Jöttek mesterek Cseh- Morva- és Stájerországból, Svájcból – de a 16-ból 7, köztük Beliczay Imre és mestere Horváth Imre, a magyar vidékről jött a fejlődő pestre, melynek életében a mézeskalács és viaszgyertya ekkor még nagy szerepet játszott. Nagy is volt a harc a piacért: a budai Helytartótanács 1811. évi 18797 számú rendelete a mézeskaláccsal házalás tiltásával védi a helyi mestereket. A „Honművész” gyakran ír a körülolongott bábosátorokról „a Szentgellérthegyi népünnepélyen”. A XIX. sz. elején a népszerű drámairodalom is feldolgozta naív hangján a mézeskalácsot. „A mézespogácsás Róza, vagy a Frankfurti vásár 1297-ben” című színműben, melyben „Rózát, mint mézespogácsás leánykát, Déryné asszony, e köz kedvességű színészné játszá...” (Honművész, 1833. 31. sz.)

A hangulatos, idilli képpel azonban nem egyeznek a céhiratok, melyek a mézeskalácsos dolgozók életéről nem a legvidámabb képet festik. Az eddig még nem ismertett, Mária Terézia által 1764-ben kiadott „Articuli Cehales pro Civibus et Magistris Dulciariis et Ceroplastis in Liberta Regia et Civitate Budensi Degentibus”, amely melléklete szerint „et Pestienses”-re is vonatkozik – (Orsz.Lt. Htt. Acta Mech. No. 38. 23.) – 17 pontban intézkedik mesterek, segédek és tanoncok jogai és kötelességei felől, valamennyire csökkenti az addig úgy látszik korlátlan kizsákmányolás lehetőségét, korlátozta a „mesterebéd” nagy dorbézolásait és elviselhetetlen költségeit, előírja a vándorlás intézményét, védi a céh munkaképtelenné vált tagjait. Olyan társadalom képét tükrözi, melyben a céh már akadályozta ugyan a szabad fejlődést, de még nyújtott bizonyos védelmet tagjainak, pl. még komolyan vette és kötelességgé tette ezek szakmai képzését. Nagy súlyt helyez a céhtagok vallási életére. A XVIII. Századvégi „Puncta privilegianda pro revisione et emendacione” (Föv. Lt. Misc. Nova, 2. cs.) szintén a segédek és tanoncok vallási kötelességei felől intézkedik, eléggé rideg hangon, a legrészletesebb okirat pedig, a Ferdinánd által 1838-ban kiadott (még szintén nem publikált) budai „Privilegium Ceroplastarum, ac Placentarium”, ahol a kor általános céhszabályzatától eltér, ott szigorítást jelent a dolgozók, kedvezést a mesterek számára. Összehasonlítva pl. az ismert 1712-es debreceni, vagy a fent említett budai céhlevéllel, a közben bekövetkezett nagy társadalmi változásokra világít rá. Ezalatt a 100 év alatt erősödött a polgárság és gyengültek a feudális csökevények, viszont élesedett a harc a polgárságon belül. A céhlevélben kevesebb a vallási előírás, mint száz év előtt, kevesebb a céhceremónia, kiküszöböl egyes elavult előítéleteket, enyhít azokban a pontokban, melyek az új (egyébként igen enyhe) polgári szabadságjogok gyakorlására vonatkoznak, és új, *soha nem hallott élességgel* lép fel a céhlevél az úgy látszik erősödő szervezkedési hajlammal szemben.

Szádeczky szerint a pesti céh 1834-ben lett önálló, azonban több okmány, például az Országos Levéltárban lévő „Liber Coehalium” már 1833-ban említi Pesten a „Dulciarii idemque, ceroplastae” céhét és az említett 1764-es céhlevél bizonyítja, hogy ez akkor már nem is volt új alakulat. Azok a levéltári adatok azonban, melyek arra utalnak, hogy a XVIII. Század folyamán a pozsonyi céh foglalkozott pesti és budai mézeskalácsosok ügyeivel, arra mutatnak, hogy régebbi privilégiumok ellenére mégis fennállott bizonyos ügyekben a Pozsonytól való függés.

Ebbe a környezetbe lépett be Beliczay Imre, akinek élete folyását elég részletesen sikerült felderíteni. Apja Bellicz Jónás, ki utóbb nemességet kapott s felvette a Beliczay nevet, evangélikus espereslelkész volt, és 1809-ben került Kemeneshőgyészre. Felesége Alsószopori Nagy Rebeka volt. Imre fiúk, a sokgyermekes család előző lakóhelyén, Nagyalásnyiban született, állítólag 1806-ban. A mesterséget Keszthelyen tanulta. Zsuzsanna nővére 1815-ben Druglányi János keszthelyi bábsütőhöz ment férjhez, és ő sógora műhelyében inaskodott. A pozsonyi céh szabadította fel. Vándoréveit a Dunántúlon, pesten és Rozsnyón töltötte. Pesten Horváth Imrénél, az akkori legkiválóbb mesternél, egy évet és 21 hetet, majd később ismét 39

hetet dolgozott. 1827 március 13-án, egy év és 15 hó után adták ki vándorkönyvét Rozsnyón, amely időt Fialka Sámuel mester műhelyében töltötte. Rozsnyó ezidőben a mézeskalács- és viaszgyertyakészítés híres központja volt és Fialka, a város legnevesebb mestere, még a királyi kancellária s a nádor háztartása számára is dolgozott. Úgy ő, mint Horváth Imre, bizalmukba fogadták a tehetséges legényt, aki a patriarchális szokások szerint együtt élt, együtt étkezett a befolyásos, jómódú mesterek családjaival, vendégeivel, és később is emlegette, hogy így milyen jó alkalma nyílt a fejlődésre. Egyébként mindkét mesterhez nehéz volt bejutni, és hogy Beliczayt örömmel fogadták be, abban ügyességén, jó ajánlólevelein kívül kétségtelenül szerepet játszott fennmaradt arcképe szerint megnyerő külseje és egyénisége is. Családi hagyomány szerint ennél sokkal többet vándorolt, Füleken, Grácban, Landsbergben, Zágrábban és Ausztria keleti részein. A sok vándorlást valószínűvé teszi, hogy művei sok helyen találhatóak meg szerte az országban. Amíg mester nem lett, nagyrészt „módlí” vagyis ütőfafaragásból tartotta el magát, és művei általában könnyen felismerhetők a jellegzetes barokkos keretbe helyezett B. I. névjelzésről.

Mesterré válása elé a pesti céh nagy nehézségeket gördített. 1831-ben kelt kérvényében pesti szab. Kir. Város Tekintetes Tanácsához még „mézes bábos legény”-nek mondja magát. Ekkor már keserű tapasztalatai lehettek, mert így érvel: „... nemcsak a’ természeti igazság engedné meg mindenkinek élte fenntartására ’s emberi céljainak elérésére fáradsággal ’s bajjal szerzett ügyessége szabad gyakorlását, hanem honi törvényeink ’s a’ legfelsőbb kegyelmes királyi rendelések is paracsolnák az alkalmas mesteremberek gáncstalan felvételét az illető céhekbe; azon esetben pedig, midőn a’ céhek a’ folyamodók igazságos kéréseket nem teljesítik, az ekképpen károsítottakon segíteni az illető törvényhatóságok hatalmában állna...”, - ugyanis a céh még a remekléshez sem akarta bocsátani. A Helytartótanács és a Városi Tanács mellette voltak, mégis 1832 elején, hosszas huzavona kezdődött a céh részéről, amely még a nádorhoz is fordult. A mesterek színleg szakmai okokkal érveltek: kevesellték a vándorlási időt, kifogásolták, hogy a folyamodó csak két műhelyt ismert meg vándorlása folyamán így nem szerezhette meg a szükséges tapasztalatokat, a felterjesztés végén azonban kibújik a szög a zsákból: a mesterek féltek a tehetséges fiatalembertől: előadják, hogy Pesten 8 mézeskalácsos mester működik, ebből csak háromnak van megfelelő keresete, s nem kívánatos a létszám emelése. A folyamodó azonban iratokkal, adatokkal, érvekkel harcolt, s végül is 1833 áprilisában elérte vágyát, mester lett. 1835-ben került a pesti polgárok névsorába, amely ekkor már nőnek tünteti fel. (Föv. Lt. Pest Város Levéltára rel. A. n. 4228, Mis. A. n. 7626., Ág. h. Ev. Lelkészi Hivatal anyakönyve, Kemeneshögyész.)

Élete későbbi szakaszáról sokkal több adat áll rendelkezésünkre, ezeken azonban csak röviden futunk át: a fafaragással felhagyott, s ez a szakasz már inkább mint jellegzetes múlt századi polgári karrier érdekes. A kölcsönt már 1838-ban alaposan visszaadta a mestereknek, az úgy látszik legforgalmasabb piac, a Belvárosi templom előtti mézeskalácsos „standok” körüli hosszadalmas peres ügyben. (Rel. A.n. 6535.) Kezdetben kis műhelye és üzlete a Király utcában volt, majd mikor innen kiöntötte az árvíz, s ezt a csapást valahogy kiheverte, költözött az akkor még Kismező utcának nevezett Csányi utcába (11. szám alá, a mai üzletháztól, ami 1885-87-ben épült, három házzal odébb). A 40-es években részt vett az Iparegyletben, szervezője volt az első tanoncmunka-kiállításoknak. 1844-ben alcéhmesterré, 48-ban főcéhmesterré választották. A szabadságharc idején való hazafias magatartása miatt 49-ben menekülnie kellett, bujdosott, majd 1851-ben térhetett vissza Pestre.

Úgy látszik sikerült neki beilleszkedni a megváltozott viszonyokba. Vállalata és tekintélye együtt fejlődött a várossal. A későbbi Iparegyesület igazgatósági tagja, a Budapesti kereskedelmi és Iparkamara Iparosztályának elnöke, a városi képviselőtestület tagja, a Terézváros községi bírása stb. stb. volt, 1872-ben bekövetkezett haláláig. (Tonelli Sándor:

„100 év előtt”. Gelléri Mór: „A magyar ipar úttörői”. Nagyrészen leszármazottainak: Beliczay Lászlónak és Beliczay Máriának szíves közlései.)

A Gazdasági Lapok 1865-ös évfolyamába a méztermelés eredményeiről cikket író tekintélyes Beliczay Imre már nagyon távol áll a lelkes fiatal faragóművésztől. A cikkből reális képet nyerünk a debreceni és pesti vásáron folyó kereslet-kínálat következtében beálló áringadozásokról, melyeket a gazdagodó mester jól ki tudott használni. Fia és utódai működése alatt a volt kicsi üzlet, melybe valaha ekhós szekerek hozták a kistermelőktől országszerte összegyűjtött mézet, nagy vállalattá vált, s jelentős exportot bonyolított le, annak ellenére, hogy mindig legfeljebb csak 30 alkalmazottal dolgozott. A Beliczay-féle mézeskalácsnak Bécsben, Párizsban, Londonban, New-Yorkban is nagy sikerei voltak. 1914-ig Oroszországba is exportáltak. A cég belső életében azonban végig megőrizte egyes régi sajtósági patriarchális szokásait, s az üzlet régi berendezése ma is a helyén van. Kutatási szempontból számunkra még a nagy vállalat is érdekes, mint régi értékes ütőfák lelkes gyűjtője. Ezeket viasszal kiöntve, sokszorosítva hozták forgalomba, s érdeme a vállalatnak, hogy így járult hozzá, hogy ezek népünk közkincsévé, igazi tulajdonává váljanak. Az 1949-ben államosított vállalat ma is tisztelettel őrzi a régi szép ütőfákat, melyek közül nem egy a fiatal Beliczay Imre saját keze műve.

Beliczay Imre faragó munkásságából eddig a következő jelzett darabokat sikerült megismernem:

- Nagy lovas huszár, Iparművészeti Múzeum, 54. 403. 1;
- Kis lovas huszár, Néprajzi Múzeum, 71 462;
- Álló magyar vitéz, Bp. Történeti Múzeum, Újkori Osztály; 51. 1235/31;
- Lovas huszár, Veszprémi Bakonyi Múzeum;
- Bölcső, benne baba, Veszprémi Bakonyi Múzeum, KJ. 81;
- Tyúk és kakas, Veszprémi Bakonyi Múzeum, KJ 65;
- Biedermeyer férfi, veszprémi Bakonyi Múzeum, KJ 20;
- Feszület, Budapesti Történeti Múzeum, Újkori Osztály, 51. 1235/5-7;
- Nagy huszár, Budapesti Történeti Múzeum, Újkori Osztály, 51. 5068/25;
- Historizáló magyarruhás alak, Győri Xantus János Múzeum, 32. sz.;
- Álló huszár, Győri Xantus János Múzeum, 6. sz.;
- Pólyás, Thier László magángyűjteménye, Sopron;
- Nyúl, Thier László magángyűjteménye, Sopron;
- Kard, a volt Beliczay-üzletben.

Ezek alapján több jelzetlen ütőfa is az ő műveként határozható meg, pl. még egy kard, a fentihez sok részletben hasonló, szintén a volt üzletben, továbbá egy századeleji öltözékű női alak, ugyanitt. Valószínű, hogy tőle származnak a Budapesti Történeti Múzeum EB-vel jelzett darabjai is (Emericus Beliczay, mint latinnyelvű okmányain), pl. az a bölcső, melyen kezdetleges módon kísérletezik a térbehelyezéssel. Ez a sematikus, frontális bölcsőábrázolásoktól eltérő látásmód ritka, s ezért feltehető, hogy a Veszprémi Bakonyi Múzeumban levő hasonló darab is az ő műve. Feltehető, hogy még sok jelzett és jelzetlen ütőfája van szerte az ország múzeumaiban. A család sokat ajándékozott annak idején a Gödöllői Állami Méhészetnek is. Ezek felismeréséhez, amennyiben jelzetlenek, talán támpontot nyújthat az általa alkalmazott margarétaszerű motívum, melynek közepét bekockázza, és nemcsak kerek, hanem fekvő ovális formában is kitölti vele a teret. Szívesen használta a kissé szögletesre leegyszerűsített rózsát és a kehelyből kinövő szőlőfürtöt. Az utóbbi elemek gyakran fordultak elő XVII-XVIII. századi felvidéki fafaragásokon. Ezeket Rozsnyón láthatta és tanulhatta meg. Szépen, kalligrafikusan rajzolta őket, de az eredetieknek

mélységrétegekben való nagy gazdagságát nem éri el. Kísérletezett az ütőfán ritka profil- és félprofil-megoldással, tehát a frontális elhelyezés helyett az alakok térbehelyezésével. Rajza biztos és határozott, munkája nagyon pontos és tiszta, nagy díszítő kedvvel, józan, kiegyensúlyozott komponáló- és arányérzékkel fejleszti tovább a konvencionális alapformát, amit rendszerint választ.

Munkáit évszámmal nem jelezte, így ezek időbeli sorrendje nem állapítható meg bizonyossággal. A legkedveltebb nyúl-, tyúk-, bölcső stb. formákat, melyek különösebb egyéni vonásokat nem mutatnak, nyilván vándoréveiben faragta, megrendelésre, hogy eltarthassa magát. A nagy gonddal, szeretettel, sok részlettel kiképzett, az Iparművészeti Múzeumban levő lovas huszárt azonban biztosan saját használatára faragta. Ott is maradt az üzletben, melynek jelenlegi vezetője ajándékozta 1952-ben az Iparművészeti Múzeumnak. Ennek részleteiben bármilyen egyéni díszítő fantázia nyilvánul is meg, egészében még a népi fafaragóművészetben általánosan elfogadott konvenció keretei között marad. Megfigyelhetjük rajta az elnyújtott margarétát, a szögletes rózsát, a nyereg jellemző, más munkáin is fellelhető, elől íves, hátul csúcsosan kiszögellő formáját. Az egyéniségnek ezeken az apró jelein kívül azonban a faragásban nincsenek véletlenek. Emberi és állati alak arányai, a síkszerű ábrázolás sima és díszes felületeinek változása és egymáshoz való viszonya, az öltözék és lószerszám apró járulékaiknak változatos részletezése nem újak.

Ezekben a nagy határozottsággal kialakult helyi ízlés érvényesült. A tradíció egyébként akkor még nem volt nagyon régi: az első magyarországi lovashusár-ábrázolások a XVIII. Század második felében jelennek meg és elődeikkel, a XVII-XVIII. századi bajor és osztrák mézeskalácslovas-ábrázolásokkal szemben hamarosan megjelentek a helyi változatok, melyeken az egyik karcsú lábát mindig emelő, ívelt nyakú, kicsi fejű ló rajza jobban emlékeztet a gorogyeci fafestés múltjából ismert kecses paripákra, mint a nehézkes és cifra németekre. A ruházat összeállítása nem mutat uniformisszabályokban járatos művészre. Elemei inkább az akkori úri viseletre, részben pedig régi viseletelemekre emlékeztetnek. Kardja pl. úgynevezett jurátus-szablya (a pozsonyi országgyűlés óta divatos civilviselet). A huszár ruházata az ütőfákon gyakran változik, a divathoz alkalmazkodik, mélyebb jellegzetessége a szóbanforgó darabnak azonban népművészetünk kevés figurális elemével, elsősorban pásztorfaragások primitíven rajzolt emberalakjaival való felfogásbeli rokonsága.

Környezete életének realista megfigyelésére mutat a Veszprémi Bakonyi Múzeumban levő polgárfigura, és hogy a művészt elragadta díszítő kedve és a valóságnál kissé jobban kicifrázta egyes részleteit, ez különösen kedves, provinciális, majdnem népművészeti ízt kölcsönöz a városi figurának. Itt a faragó új útra lépett. Kora szabadabb szemlélete szabadabb témaválasztást, ez pedig szabadabb művészi látást alakított ki. A merev frontális ábrázolás pl. valamikor támasz volt, de idővel mankóvá vált, a fejlődő realista szemlélet eldobta és megállt a maga lábán. Ez volt az ütőfafaragás második nagy felvirágzása. Magyarországon ezen stíluson belül is mutatkoznak más-más helyi jellegzetességek, Veszprémben, Keszthelyen, Sopron környékén, Debrecenben, Békésben stb., de valamennyire jellemző a világi téma s a környezet szabad megfigyelése. Beliczay Imre figurája a „városi” műfaj keretébe tartozik.

Feltételezett előképe nem metszet vagy érem, hanem divatkép lehetett, mely szintén közelebb állt az élethez, mint a XVIII. Századi ütőfák előképei. A természetes, aszimmetrikus mozdulat, s a ruhaanyagok texturájának ábrázolására való törekvés, az ütőfafaragásban új jelenségek.

A Budapesti Történeti Múzeumban levő magyarruhás álló alak öltözéke a fantázia műve. A faragó, megfelelő ismeretek nélkül, a rendelkezésére álló romantikus képek alapján talán régi magyar harcost akart ábrázolni. Ütőfafaragásban már ez a szándék is ritka, az alak mozdulata, profilba való állítása pedig eredetiségre törekvő ambícióra mutat. Ez a mű már a század derekán készülhetett, a romantikus historizmus szellemében. Viseletén pl. az ujjak bevágása, a makkalakú gombok erre jellemzőek.

A BI jelzésű kard formája maga – sematikus. Mint díszítmény, szerepel azonban rajta két kormeghatározó fegyver apró képe: egy 1848 körüli kard, jellegzetes magasra ívelő kézvédőpánttal, s egy szurony vagy bajonett, szintén 48-as típusú.

A győri Xantus János Múzeumban lévő 32. sz. ütőfája szintén romantikus magyar harcost ábrázol. Előképe korabeli metszetillusztráció lehetett. Az alak öltözete, tartása, művészi igényű és törekvésű, a szándék azonban megfelelő rajztudás nélkül nem bontakozhatott ki: elérte a tehetséges, de tanulatlan dilettáns lehetőségeinek határát.

Úgy látszik ezek voltak a mester utolsó művészi szándékú megnyilvánulásai. Idősebb korában, üzleti gondok és társadalmi feladatok között felhagyott a faragással. Hiába volt mint iparos jó szakember, mint művész autodidakta volt és maradt. Olyan korban élt, melyben az ő körülményei között nem tanulhatott tovább. Műveiben elérte azt a fokot, melyet tanulás és segítség nélkül elérhetett, de igazi művésszé nem fejlődhetett. Nem volt más útja, minthogy vagy mások kapitalistává válását segíti elő, vagy maga válik kapitalistává. Ezért, mikor emléket állítunk műveinek, nemcsak azt sajnáljuk, hogy Beliczay Imre idősebb korában elvesztett a művészet számára, hanem meg kell látnunk ez egy eset kapcsán azt a sok száz hasonló népi díszítő művésztehetséget, akik megértés híján kallódtak el, és névtelenül, szórványos műveik útján üzennek csak az utódoknak. Mentenünk kell, ami menthető, minden erőnkkel fel kell kutatnunk, konzerválnunk régi művészetünk emlékanyagának minden, ma még felelhető foszlányát.

Beliczay Imre szerepét díszítő művészetünkben tárgyilagosan kell értékelnünk. Művészetét a népe és kora által kialakított formavilág keretei határozzák meg. Ezeken a kereteken belül azonban tehetséggel és tudatos akarattal fejlesztette tovább a formakultúrát, bővítette a tematikát, szerény eszközeivel elősegítette a nemzeti öntudat kibontakozását és – mai kifejezéssel élve – öntudatlanul bár, város és falu kapcsolatának erősítését. Olyan vállalatot alapított, amely nagyrebecsülve gyűjtötte, őrizte és terjesztette a bábsütőforma-faragás régi remekeit, és mivel egy évszázadon át a magyarországi mézeskalácsos mestereknek körülbelül 25%-a náluk tanult, ezt ezekkel is megismertette, megszerettette. Ezekért érdemli meg Beliczay Imre, hogy emlékét megőrizzük.

(A magyar bábsütőmesterség művészi emlékeinek feldolgozása folyamatban van, a szerzőnek „Magyar bábsütőemlékek” c. tanulmánya keretében. Ez a tanulmány tartalmazza Beliczay Imre műveinek képanyagát is.)

Irodalom

A tanulmány monográfia-jellegét megőrizendő, szándékosan nem foglalkoztam itt bővebben Beliczay Imre másirányú munkásságával – a magyar bábsütőipar részletes történetével – a magyarországi méz-, viasz- és mézeskalácsstermelés, ipar- és kereskedelem taglalásával – ezeknek a fontos cikkeknek sokrétű szerepével gazdasági életünkben. Ilyen irányú kutatások

gazdag és érdekes adalékokat nyújtanak, azonban túl messzire vezetnek volna tárgyunktól: Beliczay Imre művészi munkásságának megismerésétől.

A rendelkezésre álló hatalmas irodalmi és levéltári anyagból itt csak a szorosban a tárgyra vonatkozó műveket és okmányokat sorolom fel.

Szalay Imre: Szalay Ágoston gyűjteménye (Századok, 1877. 593.)

Kemény Lajos: Mézeskalácsos céheink múltjáról (Etnográfia, 1915. 4. 6.)

Adatok a soproni mézeskalácsos és viaszöntőipar történetéhez (Archeológiai Értesítő, XII. 386.)

Csatkay Endre: A régi soproni bábsütők, Sopron vármegye, 1939. V.

Csipkés Kálmán: Régi bábsütőemlékek, Soproni Szemle, 1940. 2-3. szám

Lelkes István: Kőszegi bábsütőemlékek (Kézirat)

Gründlicher Unterricht eines löblichen wohlheersamen Lebzelter-Handwerks.

Ludwig Kemény: Die Wachszieher und Lebzelterinnung, Pressburger Zeitung, 1934. IV. 15.

Takács Sándor: Méz- és viasz kivitel a XVI-XVIII. Században (Magyar Gazdatörténeti Szemle, 1900. 474)

Mikulik J.: Magyar kisvárosi élet 1526-1715, Századok, 1866. 168.

Kovács F.: Városi adózás a középkorban. Századok, 1900. 823.

Radvánszky Béla: Régi magyar szakácskönyvek

Radvánszky Béla: Udvartartás- és számadáskönyvek

Bálint S.: Adatok a magyar búcsújárás néprajzához. Etnográfia, 1900. 50. 199.

Szádeczky: Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon.

Deák Farkas: Magyar hölgyek levelei.

Mérey G.: Magyar iparfejlődés, Bp. 1951.

Fényes-, Korabinszky-, Lassu-féle statisztikák.

Illyefalvi: Pest és Buda polgárjogot nyert lakosai

Gerendás: Adatok a budai és pesti céhek életéhez

Molnár Erik: A magyar társadalom története az Árpád kortól Mohácsig.

Alföldi András: Pannóniai agyagminták és vonatkozásuk a szászárookra. Arch. Ért. 18-19. évf.

„Magyar cukrász és mézeskalácsos” c. lap összes évfolyamai.

M. Höffler: Das Herz als Gebäck. Archiv für Anthropologie, 1907, V. 3-4.

Comenisu: Neuer Orbis Pictus für Jugend, Reutlingen, 1831.

Wilhelm Pressler: Handbuch der Deutschen Volkskunde.

Oskar Schmolitzky: Thüringer Volkskunst, Weimar, 1950.

Dobrinsky: Narodnaja Russkaja Gyerevnaja Izgyelija

Cserbakovszki: L' Art de l'Ukraine

Szamota-Zolnay: Magyar oklevélszótár

Fontosabb okmányok:

O. Lt. Suburbium Civites Aquatica Compellatum (119) Liber Coehalium ab anno 1815 usque ad 1848.

O. Lt. Htt. Acta Mech. Fasc. D 1779 Fasc. C. 1779 No. 38, 23, Lad. B. No. 64.

Ceroplastis Budensibus...

O. Lt. Act. Mech. Fasc. B. 23. Lad. B. No. 64 (1768) C. M. Sodalit Ceroplasta stb.